

TERCÜMELER:

XI-XII. NCİ ASIRLARDA UZ'LAR VE KOMAN'LARIN TARİHİNE DAİR (*)

KOSSANYİ BELA

Türkçeye çeviren : HÂMİT KOŞAY

Macar edebiyatında uzun müddet, bizans müelliflerinde görülen Οὔξοι ve Κόμανοι, halk adlarını aynı halka aid sandılar¹. J. Marquart kun'ların ethnikum'unun tetkikinde bu görüşün yanlış olduğunu katıyetle ifade etti². Ancak Marquart kun meselesinin bu münasebetlerini göstermekte daha ileri gitmiyerek yalnız tesbitle kaldı. Aşağıdaki yazılarımda bu sahada yol açıcılık yapan değerli Rus araştırmalarının³ neticelerinden de faydalanarak, bu kabilelerin XI-XII. inci asırlardaki tarihlerine dayanarak, yekdiğerine olan münasebetlerini daha yakından aydınlatmaya çalışacağım⁴.

*) Bu mübahesemizde «Üz» ifadesini, Bizans kaynaklarındaki Οὔξοι şeklinde geçen halk adının XI. inci asır manasında kullanıyorum. Bu suretle şark müelliflerinde görülen *guz* halk adına, ne kemiyet ne de keyfiyet bakımından tamamen tekabül etmiyor.

¹ Buna dair toplanmış edebiyatı Miskolezy Gyula'nın (A Kunok ethni kumaboz. Történeti Szemle. 1918 VII. évf. 28) de çıkan mekalesinde bulmak mümkündür.

² J. Marquart: Über des Volkstum der Komanen. Osttürkische Dialektstudien V. W. Bang u. j. Marquart, Berlin. 1911. Abhandlungen d. k. Gesellschaft der wissenschaften zu Göttingen. Bd. XIII/l., 38.

³ Burada bilhassa iki mübaheseyi kastediyorum. Bunlar: J. Samçevsky: Torki, Berendei i çernie Klobuki N. Kalaçov: Arhiv istoriko-yuridiceskih, svedeniy, otnosyasçihsy a do Rossii. Moskva 1855. Otd. III. 83-106. ve P. Golubovskij: Peçeneği, Torki i Polovtsi Universitetskiya Izvestiya Kiev, God, XXIII 1883 No. 1, 3, 5-6, 9-10. God, XXIV 1884 No. 4.

⁴ Esas kaynaklarımız mahallî alâkaları hasebiyle bu bakımdan başta eski Rus chronikalari «Povest, Vremennih, let,» (ihtisarlar: Povesti) ve onun devamı olan Kiev ve Haliç-Volodimer salnameleri olacaktır. Povesti I. işareti (İpatius) elyazmasında kalan ibare kasd olunmaktadır. Zikri geçen üç salname Rus archeographie komisyonu tarafından Letopis po İpatskomu spisku. Sent-Petersburg 1871 de neşredilmiştir.

Kazar-guz ittifakını müteakip harekete geçen kavimler göçü IX. uncu asır sonunda peçenek halkını Kiev ve ona mücavir prensliklerle hemhudut Don ve Dnyester yöresindeki steplere sürükledi. Peçenekler ilk defa olarak 915 de Rus sahasına girdiler ¹ Daha sonra Bulgar devleti tedenniye yüz tutunca çabucak aşağı Tuna yöresini istilâ ettiler ².

X. uncu asır devamınca ve XI inci asır ilk nısfında Rus prensleri, taarruzu karşılayan taraf veya mütearrız sıfatile onlarla kanlı muharebelere giriştiler. Bir taraftan daimi savaş, diğer taraftan şark komşularının X. uncu asır sonlarına doğru yeniden üzerlerine çöken tazyiki dolayısıyla güçleri bölündü ve tükendi. Yeniden göç etmeğe mecbur kaldıklarından, Don ve aşağı Tuna hattı arasında daha evvelce kurdukları devlet te sukut etti. 1036 da son defa olarak Peçenek halkı Kieve karşı büyük ölçüde yapılan ve bütün kabilelerin ehemmiyetli kuvvetini istilzam eden sefer vesilesile birleştiler. ³

Göç sırasında ayrılarak geri kalan eski yurtlarını işgal eden müstevlilerin hakimiyeti altına giren küçük kabilelerin mevcudiyetinden bir asır sonra dahi Rus salnameleri bahsediyorlar. Sade bu tarihten itibaren kalabalık kitleler halinde Rus ülkesinde gözükyorlar. Ancak Bizans kaynakları onların Dnyeper havalisinden ancak adı geçen asır ortalarına doğru ayrıldıklarını bildiriyorlar.

Rus prensliklerinin şark hududunda XI. inci asır ilk yarısında, Peçeneklerle akraba sanılan ⁴, fakat onlardan daha güçlü düşmanlar görüldü. Bunları Torky, Torci adlariyle anıyorlar. Ruslar (Tork) ları daha eskiden tanıyorlardı. 985 de onlar Volga havalisinde otururlarken, Volodimir müttefik sıfatile Volga Bulgarlarına karşı birlikte harp etti ⁵. Peçenekleri önü sıra katan (Tork) halkı zamanla garbe doğru ilerledi. 1055 de artık Dnyeper hattına ulaşmış, hattâ daha ilerisine yayılmış bulunuyorlardı. (Tork)

¹ Povesti (I.) 26.

² V. Vasilevskij: Bizantiya i Peçenegi, Journ. Minist. Narodn. Prosveşçeniya 1872 Çast CLXIV.

³ Povesti. Laurentius elyazması. Polnoe sobranie russkih, Ietopisei Izd. Arheografıçevkoi Kommissii Tom I. Sentspetersburg 1846. 65 sah.

⁴ Povestinin henüz bilinmiyen müellifi Türkmenlerle birlikte her üçünü İncil'deki İsmail,den neşet ettiriyor. Povesti (I) 163 sah.

⁵ Aynı yerde 56 sah.

lar Rus prensliklerini ilgilendiren ve daha önce Peçenekler tarafından işgal edilmiş bulunan Dnyeper havzasındaki stepleri işgal edince menfaatleri haleldar edilen prenslikleri derhal müşterek müdafaaya icbar ettiler¹.

Bu sebeple 1060 da hep birlikte hücumla kalkıştılar². Rus prensliklerinin beklenmedik hücumları onu takip eden sefaletler, sari hastalıklar, şiddetli kış ve onun neticesi olan sefalet³ hasebilen (Tork)lar yeniden göç etmeğe mecbur kaldılar. Peçeneklerle yapılan mücadeleden sonra 1065 de Bizans devletine yeni, şimdiye kadar orada adı geçmeyen Bizans kaynaklarına Οὐζοί = Uzoi tesmiye edilen bir halk hücum etti.

Evvelce de zikrettiğimiz gibi Marquart'ın yeni nazariyesine kadar garp tarih kitapları az istisna ile Uz'ları Bizans kaynaklarında daha geç adı geçen Komanoi ile aynı mânada kabul ediyordu. Çünkü bu kaynaklardan bu iki halk adı hakkında kat'i, temyiz edici bir hüküm çıkarmak mümkün olmayordu.

Marquart bu nazariyeyi geniş ölçüde vesikalara dayanarak tamamen ikna edici bir şekilde yıktı. Uz ve Koman'ların ayrı iki halk kitlesi olduğuna dair Marquart'ın işhad ettiği Ermeni Urha'lı Matthêos'ın kronikâsından başka⁴ ikf halkı açık bir şekilde yekdiğerinden tefrik eden diğerkaynak⁵ mevcut olup bu Rus salnamelerindeki vesikalara istinaden bütün meseleyi tek başına hal etmektedir.

İleride göreceğiniz vecihle⁶ Bizans kaynaklarına ve Rus salnamelerine istinaden tam kanaat bahş bir şekilde Κόμανοι ve Polovcy halk adlarının ayniyeti isbat edilebilmektedir. Buna nazaran Οὐζοί ve Κόμανοι halk adları aynı olsa idi yerine

¹ Aynı yerde 114 sah.

² Aynı yerde.

³ Aynı yerde 114-115 sah.

⁴ Marquart 54-55 sah.

⁵ Raimundi de Agiles canonici Podiensis Historia Francorum qui ceperunt Jerusalem. Migne: Patrologiae cursus completus etc. Series Latina. T. CLV. 593 sah. Nam ante et retro, dextrorsum et sinistrorsum Turci, Comani, Husi et Tenaces. Pincenati et Bulgari nobis insidiabantur.» Bu satırlar Bizans devletinden geçişi tasvir eder. Aynı vechle Petri Tudebodi sacerdotis Siurecensis Historia de Hyerosolymitano itinere (ayni yerde 769 sah.) Uz'lar ve Koman'ları tefrik eder.

⁶ Bak. 527 inci sahifededir.

Οὐξοι ve Polovcy ifadeleri bu halkları kasdetmek üzere ikame olunabilirdi. Halbuki bunun imkânsızlığına Bizans kaynaklarının Uz'ların Bizansa karşı yaptıkları hücumu müttefikane 1065 senesini koymaları ve Povesti tanıklığına polovetz'lerin bu tarihte henüz Balkan yarım adasına ulaşmamış olmaları delildir¹. Peskepos Bambergli Günther de yalnız Uz'ları zikretmektedir².

Οὐξοι=Uzoi halk adı Bizans yazıcılarınca XI. inci asır ortalarından önce de meçhul değildi. Konstantinos Porphyrogenetos eserinde artık bu adla muasır müelliflerin bahsettiği kudretli Guz halkını kasd ediyor. Şu halde 1065 de Bizansa akın eden halk ismine göre hüküm vermek icabederse, bir zamanlar kudretli ve geniş araziye sahip ve dolayısıyla etnik bakımdan heterogen guzların confederation'ından ayrılmıştır.

Uz'ların Bizans devleti karşısına çıkışı zaman itibariyle evvelce de gördüğümüz vecihle Peçenek ve komanların orada rol oynadıkları zaman arasına müsadiftir. Rus kaynaklarından öğrendiğimize göre ise, Rus steplerinden sıra ile Peçenek, Tork ve Polovec halkı gelip geçti³.

Bu çağda sınırları boyunca ceryan eden halkların hareketinden çok iyi haberler alan Rus salnamelerinin Uz halk adını bir kerre olsun zikretmeyişleri ve Tork halkından başka bu sıralarda garbe doğru göç eden diğer bir halkı tahattur etmeyişlerini nazarı itibare alınırca Tork ve Οὐξοι halk adlarıyla aynı halkı kasdetmiş olması kuvvetle memuldir. Şu da kayda şayandırki Golubovskij bu nazariyeyi müdafaa edeliden beri Rus ihtisâsî eserlerinde aksini iddia eden yok gibidir⁴. Tork-Uz ayniyetini isbat hususunda diğer delilleri de gösterebiliriz.

¹ Tafsilât için daha sonra gelecek izahata bakınız.

² Annales Altahenses maiores. Scriptorum Rerum Germanicarum. MG. ed. in. us. Schol., 1891. 67. sah.

³ Golubovskij XXIII No. 3. 139 ve 154 üncü sahifeler.

⁴ Macarların Bizanslılarda kullanılağelen Τοῦρκοι adına istinaden Tork'ları Macarların şarkta kalan kısmı sanan nazariye ile uğraşmak zaruridir. Aynı vecihle N. P. Barsov'un Tork'leri Peçenek kabileleri ile alâkadar sayan düşüncesi de doğru değildir. Oçerki russkoi istoričeskoj geografii II. tabı. Varşova 1885 136 ncı sahife). Rus salnameleri Tork'leri Peçenek'lerden her vesile ile ayrı gösteriyorlar. Povesti de geçen İncil genealogisi de buna delilidir. Peçenekler Tork'leri ancak Polovec'ler gibi ve o nisbette akraba saymaktadırlar.

X. uncu asırda Povesti Tork'ların yerleştikleri yeri Guz'ların oturdukları sahada gösteriyor¹. XI. inci asır ortasında ise bu halk yeniden Dnyeper boyunda Kedrenos'un bahsettiği² Uz'larla Peçenekler arasında harbin vuku bulduğu sahada görünüyorlar.

Torklara müteallik Rus ve Uz'lara müteallik Bizans kaynaklarının yekdiğerini mükemmel surette itmam ederek aynı halk tarihinden bahseder, görünmeleri Tork-Uz ayniyetini isbat sahasında hepsinden ziyade muknidir.

Polovets'lerin yayılışına uyararak, Tork'lar, Don yöresine çekilen kabileler müstesna, 1060 senelerine doğru Balkan yarımadasına doğru çekildiler ve burada daha önce de tekerrür ettiği gibi, Peçeneklerin muzaffer akınlarına karşı koyamadılar. Tork kabilelerinin kesif iskân sahasını bu sıralarda göç sebebiyle Rus prensliklerinin cenubi garbi, kısmen cenup ve Bizans devletinin şimal-sınırları arasında Seret nehri boylarında aramak lâzımdır.

Rus salnamelerini 1060 dan 1080 e kadar artık Tork'lardan bahsetmeyişini buna atfetmek icabeder. Diğer taraftan Bizans kaynakları Uz ordularının ilk defa ancak 1065 de aşağı Tunayı geçtiklerini bildirmektedirler.

Tork akınlarının bu yeni istasyonu ile rol oynadıkları sahne de değişti. Bizans devleti ile bilâvasıta temasa geçtikleri için, tarihlerinin bu kısa devresinde münhasıran Bizans kaynaklarına muhtacız.

Tork'lar aşağı Tunaya ulaştığı zaman Peçenek kabilelerinin çoğunun cenup hattı arkasına ulaşmıştı. Bizans hükümdarları XI. inci asır ortalarında Peçenek kabileleri arasında çıkan dahili tefrika ve parti kavgalarından istifade ederek onları kitle halinde Balkanların sathı maillerine ve Tuna cenup sahillerine iskân ettiler. Bu iskânlar bilhassa müdafaa hedefini gözetiyordu.

Bir akıncı halk kuvvetini, diğerine karşı kullanarak devletin sınırlarını yeni düşmanlardan masun bulundurmaya tecrübe ettiler. Fakat bu pek işe yaramadı. Zira ne bunlar ve nede sonradan içeri alınan halklar fazla sadakat göstermediler. Peçenekler yeni muhitlerinde de alıştıkları eski hayat tarzlarından vazgeçmediler

¹ Guz'ların X uncu asırdaki yerleşmeleri hakkında bakınız: J. Marquart; Osteuropäische und Ostasiatische Streifzüge. Leipzig, 1903. 337-341.

² Georg. Kedrenos. Corp. Script. Hist. Bizantinae. Bonn. 1839 II. tabı 582.

tahripkâr akınlariyle uzun müddet şimalden tehdit edilen yeni düşmanlara karşı koruyacak yerde, kendilerini kabul eden devlete karşı hayli müşkülât çıkardılar.

Peçeneklerin Bizans devletine bu toplu iskânı Torkların cenuba doğru yolunu serbest bıraktı. Bunlar 1465 de Bulgar mukavemetini kırarak Bizans kaynaklarında geçen Uz adını taşıyarak aşağı Tunayı geçtiler ve ayaklarını onun cenup sahiline mücavir sahaya bastılar. Çapulcu orduları buradan hareketle Balkan yarım adasını baştan aşağı yağma ettiler. Kostantinos Dukas yeni düşmandan titreyerek onlarla açık surette mücadeleyi göze almadı, sonradan da buna sıra gelmedi. Hükümdara pek az sonra, Uzların bir kısmının Tuna şimal hattı arkasına geri çekildikleri, geri kalanların Peçenekler. Bulgarlar, sovak, kış, sarı hastalıklar ve açlık yüzünden kırıldığı haberi getirildi. Bilhassa açlık Uz'lar arasında müthiş tahribat yapmıştı. Vaktında Tunayı geçenlerin bile büyük bir kısmı açlığa kurban gitti. Ancak bu sahayı bırakıp kaçan cüzi bir kısmı kurtulabildi. Onlar sonra kısmen (myrmidon) ların prensliğine, kısmen Bizans devletine kabul edildi¹.

Muasır Bizans müverrihi Mihail Attalates Uz'ların 1065 deki seferleri ve başlarına gelen felâketler hakkında bunları yazıyor². Attalates in hikâyelerindeki bazı parçalar ezcümle Uz'ların kırılışından bahseden kısmın mübalagalı olduğunu, bu halkın daha sonraki tarihi göstermektedir. Bu tarz tasvirlerin o devir tarihlerinin mümeyyiz vasfını teşkil ettiğini nazarı itibare almakla beraber hadiselerden bahis kısmının Uz'ların tarihlerinin daha sonraki inkişafı ile ilgisini göz önünde tutarsak, esasa müteallik kısımları üzerinde şüpheye mahal kalmaz.

Peçenek kabilelerinin esas kitlesinin XI. inci asır ortalarında bugünkü Moldva yöresinden alalacele göçüşüne Bizans kaynaklarındaki Uz'ların zuhurundan ve nüfusundan bahis haberlere bakarak şu kanaate geldikki, 1065 de Bizans devletine, daha önce aşağı Tuna civarına Uz'lardan ayrılmış küçük bir kitle değil, belki 1060 mağlubiyeti ve Polovets istilası sebebiyle yeni yurt aramaya

¹ Uz'ların bu kısmı Bizans devletinin diğer kavimleri içinde çabucak temessül etti. Corp. Script. Hist. Byzantinae. Bonn, 1839. I. tabı. 354 sahife.

² M. Attalates: 'Ιστορία. Aynı yerde 1853. 83-87. Attalates, e istinaden aynı hadiseleri Skylitzes, de tekrarlar. Aynı yerde 1839. 654-7, Zonaras: aynı yerde 1897. 678-9 ve Glykas: aynı yerde 1836. 605 inci sahifede.

mecbur olan esas kitle akın etmiştir. Bu halkın Bizans devleti içinde büyük bir kısmının kalmadığı nazarı itibara alınırsa Attalies'in iddiası hilafına olarak, Myrmidon'ların prensine iltica eden kısım oldukça kalabalık olması icab eder. Buna rağmen Uz'ların bir zamanlar ortalığı dehşete salan kudretli siyasî vahdeti kısa bir zamanda tamamen çözüldü, zira Attalies'in kaydettiği gibi Myrmidon'ların hükümdarı kendisine iltica eden Uz'ları dağıtarak etrafındaki şehirlere iskân etti¹. Attalies hikâyelerinde kendi devrinin kaynaklarında meçhul olan ve kendisinde de ancak bir defa geçen efsanevi "Myrmidon", adının hangi halka tallük ettiğini işaret etmiyor. Fakat eserinde Bizans devleti hududundan göç eden Uz'lara müteallik kısmındaki izahları "Myrmidon", halk adı muhtevasını daha yakından tayine hizmet ediyor.

1060 dan sonra Tork'lar 1080 de² Rus salnamelerinde tekrar mevzu bahs olduğu zaman, Rus prensliklerine olan eski münasebetlerinde esaslı değişiklik husule geliyor.

Bu tarihten itibaren Tork'lar, birkaç vaka müstesna, Rus prenslikleriyle barış içinde yaşıyorlar. Daha ziyade Kiyef ve Peryaslav prenslikleri toprağına "Ros", nehri yanında geniş "Prose", adlı sınır mıntakasından itibaren Torçeks, Peryaslav ve diğer yekdiğerinden uzak şehir yanına yerleşiyorlar. Bu suretle iki prensliği step tarafından müdafaa kuşağı ittihaz ediyorlar³.

Tork'ların Rus prenslikleri hudutların iskân edişlerinin ve ne suretle vukua geldiği hakkında malûmatımız yoktur. 1080 de Rus salnameleri Vsevolod'a hücm eden Tork'lara Peryaslavlılar tabirini kullanıyorlar⁴.

Şu halde bu tarihten önce Tork'ların hiç olmazsa bir kısmının Rus prensliklerine tâbi olduklarını kabul icabeder. Bizans devleti sınırlarında sığınan Uz'ların tabii yol istikametlerini daha önceden malûm Rus prensliklerine doğru götürdüğü nazarı itibare alınır ve XI. üncü asır ikinci nısfında Attaliesin zikrettiği şartlar dairesinde vaki yabancı halk göçüne yalnız burada gösterilen

¹ 87 sahife.

² Povesti (I.) 143 inci sahifede.

³ J. Samçevskij 90 sahife P. Goluboskij XXIII. No. 9 418, 434. İ. N. P. Barsov. 136 sahife. Mükayese ediniz, M. Hruşevskij : İstoriya Ukrainu-Rusi II. cilt II. basım. Lemberg 1905-55 sah.

⁴ Povesti (I.) 143 sahife.

bu müellifte adı geçen "Myrmidon,, halk adı olsa olsa bu Rus Prenslığı sekencesine taalluk edebilir ¹.

Uz'ları aşağı Tuna şimal yöresinden Rus steplerine doğru avdete Polovec kabilelerinin akını icbar etti. Eteköz'ün mahsuller sahalarında eski hayat şartlarına uygyn ikametgâh bulabilecekleri cihetle Attaliatesin zikrettiği açlık tehlikesini ilticaları için ancak tabii bir sebep olarak gösterebiliriz.

Polovec'ler daha evvelce de zikrettiğimiz veçhile, Tork'larla aynı zamanda XI. inci asır ortalarında Rus prenslikleri topraklarında gözüktüler. Piştarları 1055 de onların sınırlarına ulaştılsa da ² Ruslarla ilk defa savaşa 1061 de giriştiler ³. 1068 de orduları üç Rus prensini kanlı mağlûbiyete uğrattılar ⁴ ve bunun neticesi olarak Çernigov yöresini istilâ ettiler, fakat aynı sene içinde Snoveks yanında Prens Svjatoslav onları mağlûp etti ⁵. Bu dağınık vesikalar 1060 senesine doğru Polovets'lerin daimi surette daha evvelce Torklar gibi şimaldeki Rus ülkelerine hücum ettiklerini ve ancak asrın sonuna doğru, cenuba doğru bunların eski yurtları olan Dnyeper yöresine doğru kıvrıldıklarını göstermektedir. 1071 de artık orduları Kiyev prensliğinin cenubu garbi sınırlarındaki Pastovec ve Neyatin yanında çarpışıyorlar ⁶.

Uz'lar bu halk önünden çekilirken o zamana kadar işgal ettikleri yerlerini ağlebi ihtimal bu sıralarda boşalttılar. Bu sahaya ulaşınca Polovec'lerin önünde ileri hamleler için cenupta Balkan yarımadası, garpte Karpatlara doğru imkânlar açıldı. 1078 de Polovets'ler Bizansa karşı isyan eden Peçenek'lerle birlikte Edirneyi muhasara ettiler ⁷. Bu tarihten itibaren 1083-1096 ve 1109 - 1114 senelerinde muasır müverrih Anna Komnen'de Bizans'la yaptıkları mücadelelere sık sık rast geliyoruz.

Polovets'ler Bizans kaynaklarında -daha evvelce zikrettığımız gibi - Kömanoi adile geçer. Bu Bizans, garb ve Rus kaynakla-

¹ Golubovskij bu şekilde anlıyor. (138 inci sah.) ve Hruşevskij (55 sâh. 3. j).

² Povesti (I.) 114 sahife.

³ Aynı yerde 115 sahife.

⁴ Aynı yerde 118 sahife.

⁵ Aynı yerde 121 sahife.

⁶ Aynı yerde 122 sahife.

⁷ Skylitzes 741 sahife.

rının aynı hadiselere müteallik haberlerle şüpheden ari olarak tayin edildiği gibi ¹, bizzat Rus kaynaklarının zikri geçen, halkların ayniyetine müteallik haberlerle de sabit olmaktadır ².

Aşağı Tunaya ulaşınca Polovets'lerin Don ve Volga yanındaki yurtlarından ilerleyen kabileleri XI. inci asır sonunda cenubi Rusya, Moldva ve Eflak düzlüğünü ele geçirdiler. İyice de yerleşince komşu hıristiyan devletlerinin korkunç düşmanları oldular. Yağmacı ordulara zikredileceği vechile Bizans devletinden başka bu sıralarda mükerreren Macaristana, cenubi Rusya prenslikleri erazisine, hatta onların sınırlarını aşarak Lehistana akın ettiler. Polovets'lerin bu şiddetli ve seri akınları XII.. inci asır başlarında kâvvetslerini kaybederek birden durdu. XI-XII. inci asır dönüm noktasında Rus prenslikleri o zamana kadar olan semeresiz müdafaa sistemini bırakarak hücumla geçtiler.

Polovets'leri cenubi Rusya step bölgesinden Tunaya ³ şarkta ⁴ ise bazan Doneç ve Don nehirlerindeki esas yuvalarına kadar tard etmeye muvaffak oldular ⁵. Bu sayede kısa bir müddet dahi olsa Polovets'lerin Rus prensliklerinin şark hududunda Asyaya doğru yayılan münferid kabileleri ile garbe doğru ilerleyen ve sanıldığına göre aşağı Tuna ile Eflak ovası arasına çekilen döküntüleri arasında irtibat kesildi.

Garpteki Polovec'lerc XII. inci asır ilk yarılarında tıpkı Peçenek, Bulgarlar ve Bizans'ın diğer düşmanlarının müttefiki sıfatıyla ancak bu devleti izac ederdi. Macaristanı rahat bırakmaları bundan ileri gelse gerektir.

¹ Mukayese ediniz, XXIII. No. 3. 126-7, 129, 131.

² Haliç-Volodimer salnamelerinde 1292 senesinden «Kumane albo Polovtsı» tabiri mevcuttur. Hodinka A: Az Orosz évkönyvek magyar vonatkozāsai. Budapest, 1916, 452. sahife.

³ Bakınız 1106 seferini. Povesti (I.) 186 sahife.

⁴ Bu harb seferleri 1103 de başladılar. Aynı yerde 182-4 sahife. Buna müşabih seferler 1109 da da olmuştu. Aynı yerde 188 sahife ve 1111 da senesinde; Kiev salnamesi' 191-93. 1116 da; aynı yerde 204 sahife v.s.

⁵ 1116 da Yaropolk Don yanında üç konaklarını işgal etti. Kiev salnamesi i. h. 204 sahife. 1120 de ise yine o Sudal salnamesine göre, Hodi na Polovtsi za Don, «Polnoe sobranie russkih' letopisei 1846 I. cilt, 128 sahife. 1135-40 arasında Olgoviçok harbinde Polovec'lar Vsevolod'e müzahir olarak tekrar akın ediyorlar, fakat 1140 da onları ricata mecbur ediyorlar, «Za Don' i za Volgi za Yaik', i tako izbavi Bog' Ruskuyo zemlyo ot poganih» Kiev salnamesi 218 sahife.

Polovets'lerin kuvvetini Rus prensliklerinin zikr olunan seferi her halde büsbütün kıramadı. Yerleştikleri yerlerden hareket ederek, XII. inci asrın ilk yarısında yine pek sık olarak şarktaki Rus ve bilhassa akınlarına en çok maruz Severyani sınır mıntakasına saldırdılar ¹. XII. inci asrın ortasında Kiyev büyük prensliği tahtı için kopan mücadele ve onu takip eden dahili harpler Rus prensliklerini fazla meşgul etmesinden istifade ederek yeniden içeri sarkmaya başladılar. 1152 de onları tekrar Dnyeper de ² buluyoruz. Hatta asrın ikinci yarısında aşağı Tunaya ulaşıyorlar ³.

İktidarı elde etmek için mücadele eden fırkaların ve prenslerin müsellah Polovets kuvvetlerinden sık sık yardım istemeleri onların ilerlemelerini çok kolaylaştırdı.

Polovets orduları Dnyeper'in obir tarafındaki cenubi garbi Rus prenslikleri arazisini pek sık ziyaret eder oldular. Onlarla hem hudut stepleri Polovets'ler yine de kalabalık halde işgal etmediler. Esas kitle XII. inci asır sonunda olduğu gibi şimdi de Dnyeper daha ziyade Don nehri şarkındaki step mıntakasında bulunuyordu ⁴. Onlar 1116 de buradan Tork'ların ve Peçeneklerin geri kalan zümrelerini de dışarı çıkarttılar ⁵.

Bu sebebden ötürü Rus salnamelerinin tanıklığına göre Tork'lar XII. inci asırdaki Peryaslav prensliklerinin cenup sınırlarında bulunuyordu, onlar daha sonraları burada geniş bir saha işgal ediyorlardı. Tork'ların icraatından muasır salnameler sık sık anıyorlar. Onların Polovets'lere karşı mücadelelerinden, Rus prensleri arastndaki kavgalarda bir tarafı iltizam ederek silahları ile yardımlarından bahsediyorlar.

Torkların konak yerlerinin uzandığı mıntakalarda, XI. inci asır sonunda Peçenekler tekrar göründüler. Bu görünüşün Torkların yeniden sahneye çıkmaları ile aynı zamana aidiyeti ve Rus steplerinde o zamanki yerleşme şeraiti nazarı itibare alınırsa zikri geçen Peçenek kabiyelerinin Rus sınırlarına Torklar tarafından

¹ Mukayese ediniz, XXIII. No. 6. 323 sahife.

² Kiev salnamesi 317 sahife.

³ Bu tarz teşebbüslerinden haber veriyor. Kiev salnamesi 1187, 1190. 1192 de. Bakınız. 444, 451, 453 sahifeler.

⁴ Golubovskij. aynı yerde.

⁵ Kiev salnamesi 204 sahife. Bunlar 1103 de daha Polovec'lerle birlikte Rus prenslerine karşı harb ettiler Povesti (I.) 183 sahife.

birlikte getirildiğine ve evvelce Uz'lara tabi döküntüleri teşkil ettiğine hüküm olunadılır¹.

Salnamelerde (Berendei, Berendici) namiyle anılan kabiyle de Rus steplerine bu şartlar içinde yerleşmiş olabilir². Berendi'lerin Tork ve Peçenek arasına karışan obaları "Porose,, tesmiye olunan Rus sınırından itibaren³ Dnyeper'in öbür tarafındaki Preyaslav ve Çernikof prensiplerinin cenub ve şark sınırlarına kadar uzanıyordu.

Bu kabile, sayısı çok olması hesabiyle XII. inci asır zarfında Rus sınırlarının bekçiliğini ve Rus prenslerinin dahili kavgalarında Tork'larınkine müşabih rolü ifa ettiler. Ethnik bakımdan menşelerini gösterecek esaslı bir istinatgâhımız yoktur. Rus sınırlarına yerleşmelerinden önceki tarihlerine dair⁴ Rus salnamelerinde vesika bulunmadığı için menşelerini mevcut malûmata dayanarak halledemiyoruz⁵.

Tork, Berendi ve Peçenekler arasında yerleşen ve Rus kaynaklarında XII.inci asır ikinci yarısında Kovui=Kui=Koui⁶, Turpei,

¹ Polavec'ler aynı vechle 1116 da Tork'lar arasında yaşayan kısmı mağlup ettiler. Kiev salnamesi. 204 sahife. Uz'lara iltica eden Peçeneklerden ayrıca Koustantinos Porphyrogennetos'da bahsediyor.

² İlk olarak 1097 de, Tork'lar ve Peçenek'lerle birlikte Trembovla Rus prensi Vasilko'ya silahlı yardım teklif ediyorlar. Povesti (I.) 174 sahife, Burada şunu kısaca işaret etmeliyim. Kanaatime göre Arpad devri Berend has isimleri ile Orta Kurun aynı çeşit yer adlarının bu halk adile ilgili olması icab eder.

³ Bu yerde, Poleveceler 1177 hücumunda altı kasabalarını işgal ediyorlar. Kiev salnamesi 408 sahife.

⁴ İ. Marguart'ın «Über das Volkstum der Komanen» adlı eserinde (28 sah.) Leger'e istinaden Berendi'lerin Volodimir Monamach tarafından mağlup edilışinden bahsetmesi, ilgili Kaynağın yanlış anlaşılmasından ileri geliyor. Salnamede Berendi Kabilelerini mağlup edilerek, vergi vermeyi icbar edilışlerinden bahsedilmiyor. Volodimir 1121 de Prenslik toprağına daha evvelce gelip yerleşen Berendi'leri mağlup ediyor. Kiev salnamesi 205 sahife. Suzda salnamesi aynı hâdiseyi 1120 de gösteriyor. 128 sahife.

⁵ Const. Jireček'in Berendi'lerin her halde Peçenek'lerin bir kabilesi olduğuna müteallik nazariyesi, kaynaklara muhaliftir. Rus salnameleri Berendi'leri Tork'lar ve Peçenek'lerle birlikte zikrederken aralarında fark gözetiyorlar. Mukayese ediniz; Const. Jireček; Einige Bemerkungen überdie Überreste der Petschenegen und Komanen... in heutigen Bulgarien, Prag, 1889 sah. 6.

⁶ 1151 - 1184 seneleri arasında mükerreren adları geçiyor. Bir kısmı Çernigov prensliği sahasında yerleşiyor. Kiev salnamesi 431 sahife.

Kaepiçi¹ adlariyle zikrolunan kabilelerin menşelerinin eski yurtlarının tayini ilerdeki araştırmalar için bir vazife olacaktır.

XII. inci asır ortasında Rus salnamelerinde² Torkları tesmiye için onların dış görünüşleri ile ilgili (Çernii Klobuky=Kara kalpaklılar) tabiri kullanılıyor. Halk dilinde bu tabir her halde daha evvelden kullanılıyordu, yalnız Tork'lara münhasır değildi. Salnamelerdeki haberlerle tevsik edilebildiğine göre Tork'lardan başka Berendiler hattâ Tork'lar ve Berendilere tabi olan Peçenek ve Kui kabileleri de böyle tesmiye ediliyordu³. Ancak sonuncular için münferit olarak kara kalpak adı kullanıldığını gösteremiyoruz⁴.

* * *

Polovetslerin XII. inci XIII. üncü asır tarihlerinin zikre şayan safhaları, Peçenek, Tork ve Polovets kabilelerinin X-XII. inci asırlardaki coğrafi yerleşmelerinde sıra sıra vukua gelen değişikliklere müteallik tetkiklerimize istinaden, aşağıdaki tarzda telhis edebiliriz.

PEÇENEKLER	TORKLAR=UZLAR	POLOVETS =Komanlar
X. üncü asır Don ve aşağı Tuna arasında-ki sahada.	Volga ile Don Yöresindeki steplerde.	Asya sınırına uzanan konaklarından hareket ederek Torkların şimalindeki mntakada Rus prenslikleri şark sınırlarına ulaşıyorlar.
1055 sıralarında Dnyeper ve Bizans devleti şimal sınırı arasında	Don - Dnyeper arasında.	Rus prenslikleri şark sınırlarında savaşıyorlar.
1060 - 1065 Kabilelerin konakları Eflak ve Bizans sınırı arasında sıkışıyor.	Garbi Rus prenslikleri ve Bizans sınırları arasında 1065 de Bizans devletine akın ediyorlar.	Piştarları Dnyeper hattını geçiyor.
1070 sıralarında aynı yerde	Aynı yerde küçük aksamı 1065 den sonra Bizans devleti içinde kaldı.	Ana yurtları eskiben olduğu gibi, Don'un şarkındaki steplerdir. Bundan başka Aşağı Tuna ve Eflak yöresinde de daha büyük konakları vardır.
XI. inci asır sonunda ve XII. inci asır zarfında aynı yerde Tork'lara tabi küçük parçaları Kiyef ve Preyaslav prenslikleri cenup sınırına yerleşiyor.	Kiev ve Preyaslav prenslikleri cenup ve şark sınırlarındadır.	Akıncıları Don ve aşağı Tuna hatları arasındaki sahada savaşıyorlar.

¹ Turpei 1150 de, Kaepiçi 1160 da Kiev salnamesinde zikr ediliyorlar. 277 ve 348 sahifeler.

² İlk defa Kiev salnamesinde 1146 da 230 sahife. Diğerlerini mükayese ediniz ; Samçevskij 86 sahife.

³ Samçevskij, 87-88 sahifeler.

⁴ Çernii Klobuky sözüne daha dar bir ethnik mana vermek mümkün değildir. Zira Ruslar bunu daha sonra diğer halklar için de kullanıyorlar. En son bunu çerkes kabilelerini tefrik için de kullandılar. Bu tarz tesmiye hatırasını bugün de Karakalpak kabilelerinin adı muhafaza ediyor.

Hatıma olarak bu telhisten çıkarılabilecek Macar münasebetlerine de kısaca temas etmek istiyorum.

XI. inci asır tarihimizin ötedenberi münakaşa mevzuu olan meselelerinden birini Kral Salomon devrinde 1068 de şarktan gelerek Erdil'e akın eden ve Çerhalom savaşında yenilen halkın kim olduğunun tesbitidir. Bu hadiselerden mufassal olarak bahseden (Képes Kronika) ibaresinde muhacim düşmana Kun'lar (Cuni) ¹, bu savaşa kısaca temas eden Kézai Kronikası ise Peçenek diyor ². Pauler Gyula aşağıda bahis mevzuu olacak olan hadiselere istinaden Kézai'ye hak veriyor ³.

Buna karşı Marczali Henrik ise, Képes Kronikanın daha asli ve daha etraflı olduğunu müdafaa ederek zikri geçen halkı Kun olarak kabul ediyor ⁴.

Meselenin halli 1068 sıralarında Macaristan şark sınırlarında yerleşen nomad halklar yerleşme şartlarının bilinmesine bağlıdır.

Çerhalom savaşında rol oynayan halk Rus kaynaklarındaki Polovets veya Bizans kaynaklarındaki "Koman,, olmaz. Filhakika Polovets'ler 1068 sıralarında henüz Dnyeper yöresinde savaşıyorlar. Piştarları 1071 de garpte "Rastovec,, ve "Neyatin,,e Kief prensliğinin cenubi garbi sınırına kadar ulaştılar.

Kaynaklarımızın Bizansa karşı ilk hücumları ancak 1078 de zikrettiklerine göre, bu herhalde Peçenek de değildi. Peçenekler,

¹ M. Florianus; Fontes Domestici II. 171-73 sahifeler. Tahkiye sonunda bir defa «Cumani» adı da geçer. Bunun daha mühher bir müstensih tarafından ibareye sokulduğuna muhakkak nazariyle bakılabilir. Mukayese ediniz; Sebestyén Gyula; Ki volt Anonymus? II. tabı Budapest, 1898, 28 sahife.

² M. Florianus 87-88 sahife.

³ Pauler Gyula; A Magyar nemzet története az 'Arpádházi Királyok alatt. 1. Kötet. 2 Kiad, Budapest, 1899. 115 sahife. 432 sahife, 236 haşiye. Pauler'e göre Képes Kronika başka def'a da Peçenekler yerine Kunları koyuyor. Bunun isbatı için, Képes Kronikaya göre Berroh harbinden II. Ištván'a iltica edenlerin Kun olarak gösterildiği halde, aynı vak'a hatırasının Niketas Khoniates'de «Peçenek bayramı» şeklinde muhafaza edilmiş olmasını işhad edebilir. Bu tezadı kolayca telif mümkündür. XI. inci asır sonlarından itibaren Peçeneklerin ordularında Bizansa karşı pek çok Koman askeri harbettığı için Képes Kronika'nın haberleri hakikata tevafük edebilir.

⁴ Marczali Henrik; Magyarorszag története az 'Arpádok Korában. Szilágy A Magyar nemzet története II. tabı. 78. Erdélyi Láslo'da aynı kanaattedir; 'Arpád-Kor. Budapest, 1922. 113 sahife.

1068 deki hücum hareketlerine esas olan Moldva sahasını, çok muhtemel olarak Uz'ların 1060 daki ilerlemeleri sırasında boşalttılar. Kabileleri Bahis mevzuu olan çağda Bizans devleti içinde, aşağı Tuna yöresinde ve "Eflak,, da barınarak Macaristana karşı akınlarını buradan yapıyorlardı¹. Marczalı Henrik haklı olarak Képes Kronika'nın bu sıralarda Peçenek akınlarının istikametini şarki cenubide göstermesi ve şarktan hücum eden halkın Peçeneklerden ayırd edilerek Kun tesmiye edilişi bu kaynaklardaki haberlerin mevsukluğunu artırıyor diyor².

Képes Kronika'da bu münasebetle bahsedilen halk kim olabilir? Polovets ve Peçeneklerden başka, Bizans Kaynaklarının Uz, Rus salnamelerinin Tork tesmiye ettiği halk ancak kasd olunabilir.

1065 mağlubiyetinden sonra Rus prenslikleri sınırlarına doğru geri çekilen Uz kabilelerinin yolu "Etelköz,, den geçer. Polovets'ler bu sahaya ancak 1070 senelerine doğru ulaştıklarına göre önlerinden Rus prensliklerine doğru sığınan Uz'ların "Etelközü,, bu tarihten önce boşalttıklarına ihtimal verilemez.

Uz'ların 1068 sıralarındaki yurtlarının Moldva ovasında aranması icabedeceği yolundaki nazariyemizin doğruluğunu, Tork'ların Rus salnamelerinde 1060 dan sonra evvelcede zikrettiğimiz veçhile, ancak 1080 de tekrar görünmeleri tevsik edebilir.

Tork'ların 1068 deki yurtlarının coğrafi durumunu bu suretle tavsiye ettikten sonra Pauler Gyüla'nın "Çerhalom,, muharebesinde rol oynayan halk Peçenek'ten başkası olamaz tarzındaki iddiasını da tadil etmemiz icabeder.

Pauler Gyüla muhakemesinde Peçenek'lerden başka ancak Polovets'leri nazarı itibare alıyor. Hakikaten evvelce de gördüğümüz veçhile, Peçenekler 1068 den önce Macaristana ulaşamıyorlar, fakat bu muharebede diğer bir halkın iştirak edebileceğini de nazarı dikkate alması icabederken, bunu yapmıyor.

Polovets, Peçenek, Tork kabilelerinin 1068 deki yurtları ile ilgili sualler halledildikten sonra Peçenek ve Tork imkânları üzerinde durmak icabeder.

¹ 1068 sıralarında Peçeneklerin Moldva sahasında bulduklarına dair Povesti'ye müstenit ihbar, Kiev sınır boyunda yerleşen Tork'lara, Berendi'lere ve Peçeneklere mütealliktir. Mukayese ediniz; Pauler Gyüla 433 sahife 236 haşiye.

² Marczalı Henrik 83 sah. 3 haşiye.

Peçenek nazariyesine karşı elimizde kuvvetli deliller olduğuna göre "Képes Kronika,, da zikri geçen Gyula (vezér) halkını çok muhtemel olarak Macaristanın şark hudutlarında barınan Uz=Tork krbileleri arasında aramamız icabeder.

* * *

Kézai, Budai, Bécsi Képes Kronika ve diğer Kronikalara göre yurt kuran Macarlar "per regnum Bessorum, Alborum Cumanorum, Susdaliam et civitatem Kyo nominatam,, Macaristana ulaştılar.¹ Yukarda sıralanan Kronikaların ihtiva ettiği Hun Kronika, Hun kabilelerini Tisa nehri istikametinden Pannonia'ya idhal ediyor ve şüphesiz XI-XII. inci asrın etnoğrafik münasebetleri ile malûmatına müstenid güzergâha Kievden sonra kara Kunlar yurdu da (terras nigrorum cumanorum) ilâve ediyor² Kronikalarımızdaki beyaz ve siyah kun tabirlerinin menşeiini ararken, Kunlar mevzu bahis olduğu için başta dikkatimiz Polovets'lere müteveccih olmalıdır.

Her iki tabirin Polovets'lere de taalluku olub olmadığını araştırmak lâzımdır. Polovecy, halk adınının manası hakkındaki lisaniyat araştırmaları, neticesinde, bunun slavcadan geldiğini ve renge göre bir tesmiye olduğunu serahatle meydana koymuştur. Melich Janos'a göre " Rus kaynaklarının Polovecy, si, aslında kendisini sarı veya ak³ tesmiye eden ve Türk ırkından olan bir kavim adının rusçaya tercümesidir,,⁴. Melich János'un çok mühim ve "semantique'e müstenit tesbitinden sonra beyaz Kun tabirini tereddütsüz Polovec lere izafe edebiliriz. Zira Kronikalarımızda beyaz Kunların yurtlarını Rus salnamelerinin " Zemlya Polovckja = Polovec toprağı,, tesmiye ettikleri sahada gösteriyorlar.

Siyah kun ile Polovets tabirini mukayese ettiğimizde müşkülâtla karşılaşılıyor. Polovets halk adı aslında Rusça olduğu ve bunun manası Rus prenslikleri sahasında unutulmasına imkân olmadığı için rusların bu tabiri daha sonra yabancılar tarafından

¹ Képes Kronika'ya göre. A. Magyar honfoglalás Kutfői. Budapest, 1900, 500 sahife, = Macar yurt işğal kaynakları.

² Kézai Krorika'sı. Aynı yerde 481 sahife.

³ Ak = beyaz.

⁴ Melich János' Szlav jövevény szavaink I cilt I kısım. Budapest, 1903. 161 sahife = Slav iare kelimelerimiz.

dış görüşleri veya diğer bir tezahürleri yüzünden (siyah) lakabıyla tevsim ettikleri ethnik veya coğrafi manada bir kavim veya kabileyle hakkında kalmalarına imkân yoktur.

Şu halde (siyahkun) tabirini büsbütün başka bir halka taalluku olabileceğini de göz önünde tutmak gerektir.

Daha önce Çerhalom savaşında mağlûp edilen düşmanın büyük bir ihtimalle, o sıralarda Macaristan şark hududuna yerleşen Uz=Tork kabileleri arasında aramak icabedeceğini söylemiştik. Képes Kronika'nın bu halka kun ve Rusların Tork kabilelerini tesmiye için "çernii Klobuky-Kara kalpaklar,, demesini göz önünde bulundurursak burada Kun ve kara sözlerinin yekdiğeriyle münasebeti her halde dikkatimizden kaçmaz. Bu suretle Hun kronikasında geçen siyah Kun halk adı ile "Çernii Klobuky,,nin tekâbül edip etmediği sorgusu meydana çıkar¹.

Hun Kronikasındaki (. . . . . Bessorum et comanorum alborum terras terras transierunt, Deinde Susdalian, Ruthenian et niqrorum comanorum terras ingressi tandem usque Tize flumen . . . pervenerunt,,² tabirinden siyah kunlar yurdunun nerede olduğunu kati olarak tesbit edemiyoruz³.

Buna rağmen Rûthenia ve Tisa arasındaki hat istikametine "çernii klobuky,, kabilelerinin Kiyev prensliği cenubi garbi sınırında "kunil,, adlı konaklarına⁴ mensup kalabalık kitleleri dahil olduğu tesbit edilebilir. Ve yukardaki vesikadaki tasvir ile "çernii

⁶⁵ Çernii Klobuk'den bahsediyoruz, zira noktai nazarımıza göre, « feketekun=Kara Kun» Tork'larla münasebettar ise, bu XII inci asırdan itibaren aynı zamanda Çernii Klobuky'lara ve Tork'ların idaresinde Rus sınırında toplanan ve karışan diğer kabilelere de ait olabilir.

⁶⁶ Kézai Kronika'dan 481 sahife.

⁶⁷ Thurôezi Kronikasında bu ibarenin zirdeki varyanti vardı; « Capitanei supradicti (yani Hunorum) . . . Bessosae Cumanos albos, tandem Susdalos, dehine Ruthenos, Crudeli sub dominatione pertranseuntes in nigram cumaniam, quae nunc Moldavia forte creditur, devenerunt . . . in Pannoniam». Schwandtner Scriptores rerum Hungaricarum I. Vindobonae. 1766,70 sahife. Thurôezin'in «nigra Cumania» ya müteallik ifadesinden, Kara Kun'lar arazisini Moldva sahasında farzetmek için bir sebep görmüyoruz. İlie Gherghel'in iddia ettiği gibi Moldvaya vaktiyle «nigra Cumania» tesmiye edildiği de isbat edilemez sanıyoruz. Bak; İlie Gherghel; Zur Geschichte Siebenbürgens Wien, 1892, 34 ve müteakip sahifeler.

⁶⁸ Mukayese ediniz; N. P. Barsov 139 sahife.

kloboky,, kabiyleleri müşkilatsız nisbet edilebilir. Konstantin Jireçek geçen asrın sonunda Balkan yarım adasındaki Peçenek ve Kun kavimlerinin kabiyleleri üzerinde tetkikat yaparken Dobruca-da bir çok kara (siyah) sıfatıyla terkip edilmiş yer adı tesbit etti. Burada oturan eski ve türkçe konuşan sekeneye gagauz, bulgarlaşan sekeneye ise kara Bulgar diyorlar¹.

Jireçek gagauzlarda kunların ahfadını bulduğunu sandı. Bu faraziye doğru ise bu kavim Tork'lar - Uz'ların kabiyesi olduğu kadar Kara-Polovec kabiylelerinin de kabiyesi olabilir. Şunu da nazarı itibare almamız lâzım gelir ki Mogol istilâsı "Çernii Klobuky,, kabiylelerinin büyük bir kısmını Rus sınırlarına doğru sürüklemiştir².

Ak ve Kara Hun meselesinin tarihi coğrafi münasebetlerinin muayenesini müteakib esaslı diğer bir mesele karşısında bulunuyoruz, ve bunu hal etmeden yeni istintaçlarda bulunamayız. Yukardaki izahat sırasında XI - XII. asır tarihine göre Torkların ve Polovets'lerin aynı zamanda yekdiğerinin yanında rol oynayan müstakil kabiyleler olarak tanıdık.

Bizansların Tork'ları ΟΒΞοι Polovec'leri Κόμανοι tesmiye ettiklerini de isbata çalıştık. Bunlar göz önünde tutulunca şu sual varid olabilir.

"Koman adının Bizans devletinde Polovec'lere izafe edilmiş dar manası olduğuna göre "Nigri cumani,, halk adının "Çernii Klobuky,, ye taalluku olamaz mı ?

Matyas Floriyan³ ve Sebestiyan Gyūla⁴ Macar kaynaklarındaki Kun'ları tesmiye için kullanılan halk adalarını tetkik ederken "Cumani,, kelimesinden önce "kuni,, kelimesinin halk adı olarak kullanıldığını tesbit ettiler. Macar halk dilinde bugün de kullanılan Kun şekli Képes Kronikada daha yukarda görüldüğü veçhile ağlebi ihtimal Çerhalom muharebesinde görülen Tork-Uz halkı kasd olunuyordu. Bu adı daha sonra Polovets'lere raci olduğuna Kronikalarımız tanıklık eder. Bunlara istinaden "Nigri Cumani,, ifadesiyle "Çernii Klobuky,, kabiylesinin kasd edilmiş olmasına

¹ Const. Jireçek 19-28 sahifeler.

² M. Hruşevşkiij. 560 ve müteakib sahifeler.

³ Ayrıca bakınız 264 ve müterkib sahifeleri.

⁴ Ayrıca bakınız 27 ve müteakib sahifeleri.

engel görmüyoruz. "Kumani,, tesmiye tarzı "Cuni,, halk adını edebiyatımızda istimalden tamamiyle sakit bıraktığı sırada "Cuni,, halk adı eskiden kasd olunan şekilde "Cumani,, nin geniş mânada hem Uz-Tork'ları hem Kuman-Polovets kabiyleleri için de kullanılmış olması farzedilebilir.

Araştırmalarımız sırasında "Nigri Cuman,, ve "Çerni Klobuky,, ifadelerinin aynivetine muhalif bir şık ile karşılaşmadık. "Kara Kun,, tabiri, Rusların da Kara sıfatı ile tesmiye ettikleri bir kavme taalluk edebildiği cihetle Macar Kronikalarındaki "Fekete Kun-Kara kun ile "Çernii Klobuky,, yi kasdettiklerini farzedebiliriz.

Ak ve Kara Kunlara müteallik meseleleri silik ve dağınık bazı küçük vesikalara dayanarak aydınlatmaya çalıştık. Bütün faraziye, görüldüğü veçhile Uz-Tork ve Koman-Polovec kabiylelerinin Macaristanda yekdiğerinden tefrik edilmiş olduklarını işaretten ibarettir. Bu tefrikin hatıralarını Macaristan kronikalarında geçen "Nigri,, ve "albicumani,, tabirleri saklıyor.
